

KHA VHA DZHIELE NZHELE IZWI:

Arali muṇe wa thendelo a nga rengisa ndaka ine ya vha na lushaka lwa zwimela zwa mashango a nṇḁa zwine zwa zwa huvhadza mupo, zwine zwa vha zwi nga fhasi ha ndango ya mune wa thendelo, u ya nga Mulayo muṇe wa ndaka yeneyo muswa u fanela u ita khumbelo ya thendelo.

Murengisi wa ndaka iṇwe na iṇwe i sa sudzulusei u fanela uri, musu hu saathu u khunyeledzwa thendelano ya thengiselano yeneyo, a ḡivhadze murengi wa ndaka nga u tou ṇwala nga vuhone ha lushaka lwa zwimela zwa mashango a nṇḁa zwine zwa mela zwi songo ṭavhiwa zwa dovha zwa huvhadza mupo zwi re kha mutevhe nahone zwine zwa vha hone afho kha ndaka yeneyo.

Muṇe wa mavu, a tshi khou shumisana na vha Working on Water na vha Muhasho wa zwa Mupo, u tea u rango phanḁa kha u lwa na zwimela zwi re kha mutevhe zwa mashango a nṇḁa zwine zwa mela zwi songo ṭavhiwa zwa dovha zwa huvhadza mupo.

Mbekanyamushumo ya Working for Water (WfW) yo rwelwa ṭari nga 1995 nahone tshifhingani tsho fhelaho yo vha i khou langulwa nga Muhasho wa zwa Maḡi na Maḡaka lune zwa zwino i langulwa nga vha Muhasho wa zwa Mupo. Mbekanyamushumo yeneyi yo ita ṭhanganelo na vha zwitshavha zwapo, vhane ya vha sikela mishumo, na miṇwe mihasho ya Muvhuso ya lushaka na ya mavundu, madzangano a zwa ṭhoḡisiso na khamphani dza phuraivethe. Hekhithara dzi fhiraho 2.8 wa miḷioni dza zwimela zwa mashango a nṇḁa zwine zwa mela zwi songo ṭavhiwa zwa dovha zwa huvhadza mupo dzo no ḡi bviswa.

Nga 2015 fhedzi, Mbekanyamushumo dza zwa Mupo dzo le-ludza nga zwikhala zwi fhiraho 43 911 zwa mishumo (mishumo i si ya tshifhinga tshoṭhe) ya vathu vha bvaho kha sekhithara dza zwitshavha zwine zwa lavheselwa fhasi. Na phesenthe ya vhafumakadzi vhane vha khou dzhenelela kha thandela dza Mbekanyamushumo ya zwa Mupo: 55 – 56%.

Kha vha wane zwinzhi nga lushaka lwa zwimela zwa mashango a nṇḁa zwine zwa huvhadza mupo kha: <http://www.sanbi.org/information-resources/infobases/invasive-alien-plant-alert>

Kha vha vhige nga ha lushaka lwa zwimela zwa mashango a nṇḁa zwine zwa huvhadza mupo kha 0800 205 005

Kha vha kwamane na vha mbekanyamushumo ya Working for Water yapu u itela u wana mafhungo nga vhuḡalo kha 086 111 2468

Find us:
Departmental-of-
Environment-Affairs

Follow us:
@EnvironmentZA

Follow us:
@EnvironmentZA

Watch us:
EnvironmentZA

MBUNO NGA HA ZWIMELA ZWA MAṆWE MASHANGO ZWINE ZWA MELA ZWI SONGO ṭAVHIWA ZWA DOVHA ZWA HUVHADZA MUPO

Bambiri ya thengiso: vhunzhi ha mafhungo a vhutikedza ngu-do na vhugudisi zwi tshimbilelanaho na Kharikhulamu na Thathu-vo ya Tshitatamennde tsha Mbekanyamaitele (CAPS) na Luṭa lwa Pfunzo Nyiswapahanda na Vhugudisi, Saints ya zwa Matshili-sano ya Gireidi 7-9

Afrika Tshipembe ndi shango la vhu furaru (30) nga u omesa kha jifhasi nahone ji na maḡi maṭuku ane a tea u shumiswa nga muthu muthihi u fhirisa kha mashango ane a dzhiwa u pfi o omesa u ji fhirisa, u fana na la Namibia na la Botswana (NWRs, 2013). Sa izwi ri na zwiko zwa maḡi a nweaho zwine zwi si vhe zwinzhi kha la Afrika Tshipembe ri tea u vha na vhulondo ha uri ri langa na u shumisa hani zwiko zwenezwo, ngamaanda arali wa nga sedza zwa uri "vhunzhi ha milambo yashu i vho shululela madamuni; matzhava e a vha a tshi ita 50% ya shango zwa zwino ha tsha wanalea; tshikafhadzo ya ndowetshumo na ya mahayani i khou namba i tshi nana; na nyengedzedzo ya thodea ya 52% yo pimiwaho nga u tou angaredza i khou humbulelwa uri i do vha hone kha miwaha ya 30 i daho (nga nthani ha tshitshavha tsho engedzedzeaho na thodea yo engedzedzeaho u bva kha dowe-tshumo ya zwa vhubindudzi)" (DEAT, 1999).

Zwiitisi zwo vhalaho (kha zwinzhi zwi re hone) zwi khakhisa u vha hone ha maḡi kha la Afrika Tshipembe:

- Zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo zwi fanaho na tshimela tshi bvaho kha la Amerika tshi mela-ho maḡini u itela mbonalo ya u nakisa tshine kha mashango manzhi na kha la muno tsho no shanduka tshene ya maḡini i sa tsha langeaho, zwi kwama ndadzo ya madamu na milambo siani la kuvhulungelwe kwa maḡi.
- Zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa mela zwi songo tavhiwa zwa dovha zwa huvhadza mupo zwi a toḡavho maḡi manzhisa u fhirisa miri ya ngwaniwapo lune zwa nga kha di khakhisa tshikalo tsha maḡi a re mavuni.
- Nga nthani ha vhusimamiri, movha na zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo, ndi 9% fhedzi ya mvula ine ya swika kha milambo yashu. (Phesenthe ya tshikati tsha mvula kha shango lothe ndi 31%).

Naa lushaka lwa zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo ndi mini?

- Zwine fungo la uri "lushaka lwa zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo" la amba zwone ndi uri ndi zwipuka, zwimela kana zwivhumbwa zwiḡwe na zwiḡwe zwiṭuku zwine zwa ḡiswa nga muthu fhethu hune ha sa vhe hayani hazwo u ya nga lwa mupo zwine zwa sia zwi tshi ita haya hazwo fhethu afho huswa he zwa ḡiswa hone lune zwa ḡisa khombo kha zwiḡwe zwipuka, zwimela kana zwiḡwe zwivhumbwa zwiṭuku;

- KHA VHA DZHIELE NZHELE IZWI: Zwi vhuṭhogwa u dzhiela nzhele zwa uri a si lushaka lwa zwimela zwothe zwine zwa bva kha maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo

Ndi ngani ri tshi tea u vhiela nga zwimela zwa mashango a nḡa zwine zwa mela zwi songo tavhiwa zwa dovha zwa huvhadza mupo?

Musi mulimi kana muḡe wa mavu a tshi nana u lenga u fhe-lisa lushaka ulwu lwa zwimela, zwi vha zwi khou nana u vha na mutsindo kha ndeme na vhubvedzi ha mavu. Lushaka lwa zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo lu a kona u huvhadza zwi tshilaho haneḡho kha vhuḡo hazwo na kutshilele kwa hone kwa vhuṭhogwa kwo fhambanaho vhuḡo ha zwimela na zwipuka shangoni nga ndila dzo fhambanaho:

Zwi vha na mutsindo kha madi – musi zwimela zwa maḡwe mashango zwi tshi dzhenela fhethu hune maḡi a ima hone, zwi fhungudza tshikalo tsha ya maḡi uri a sa kone u swika milamboni na madamuni, nahone zwi nga kona na u xisa milambwana ya sa tsha elela. Zwi dovha zwa tsira masana a ḡuvha kha zwiṭshi-laho maḡini, nahone zwi nga ita uri zwifuwo zwi fhele nga u nwele khothe.

Zwi shumisa pfushi dzi bvaho mavuni – lushaka lwa zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo zwi hula nga u tavhanya zwine zwa amba uri zwi shumisesa vhuṭzhi ha pfushi dzi bvaho mavuni, zwa sia zwi tshi fhungudza pfushi dzine dza tea u waniwa nga zwimela zwa ngwaniwapo.

Zwi fhungudza mveledziso ya zwa vhulimi – lushaka lwa zwimela zwa maḡwe mashango zwine zwa huvhadza mupo zwi a ita tshene dza zwiliḡwa zwa dovha zwa kona u fhungudza u mela ha zwiliḡwa, nga u fhedza maḡi na pfushi kha murongwe, na nga u tshikafhadza khaḡo nga mbeu yazwo.

Zwi vha zwivhaswa kha mililo – khuni dzi songo omaho u fana na dza Mupaini, dzi anzela u wanala fhethu hune ha vha na ḡaka lo pinzanaho. Dzone dzi fara mulilo nga u tavhanya nahone mulilo wa hone u a fhisesa sa izwi zwi tshi u lelutshela u duga, izwi zwi nana tshinyalelo ine ya vhangwa nga mililo.

Mbuelo ya zwa vhubindudzi ine ya nga ḡiswa nga zwimela zwa mashango a nḡa zwine zwa huvhadza mupo ndi ifhio?

Musi zwimela zwa mashango a nḡa zwine zwa huvhadza mupo zwo no remiwa, zwi a kona u shumiswa sa khuni, zwishumiswa a u fhaṭa, sa migo ya (vhakegulu na vhaḡalaha), na thundu ya nduni.

Naa ndi mini zwine ra tea u zwi ḡivha?

Kha la Afrika Tshipembe, lushaka lwa zwimela zwa mashango a nḡa zwine zwa huvhadza mupo zwi langulwa nga Mulayo wa National Environmental Management Biodiversity Act wa 2004 (Mulayo wa Nomboro Ya vhu 10 wa 2004) (NEMBA) na Ndan-gulo dzi elanaho nawo dza Alien and Invasive Species (AIS) dza 2014.

Pfanelo dza Vhane vha Mavu malugana na zwimela zwine zwa huvhadza mupo:

Ndi mushumo wa muḡe wa mavu u ḡivha nga ha lushaka lwa zwimela zwine zwa vha kha mutevhe u sumbedzaho lushaka lwa zwimela zwine zwa huvhadza mupo, na u tevhedza mishu-mo i tshimbilelanaho na khethekanyo dza zwimela zwa lushaka lwonolwo.

Muḡe wa mavu muḡwe na muḡwe u fanela u:

- vhiḡa lushaka lwa zwimela zwine zwa vha kha mutevhe u sumbedzaho lushaka lwa zwimela zwine zwa huvhadza mupo zwine zwa mela mavuni awe kha Muhasho wa zwa Mupo;
- dzhia maga a u langa lushaka lwa zwimela zwine zwa vha kha mutevhe wa lushaka lwa zwimela zwine zwa huvhadza mupo;
- thivhela uri zwi songo nana u endelega;
- ita maga othe o teaho a u thivhela kana u fhungudza u vhaṡala ha kutshilele kwavhuḡi kwa vhuṭhogwa vhuḡo ha zwimela na zwipuka shangoni.

